

JAN KARSKI

HISTÒRIA D'UN ESTAT
CLANDESTÍ

TRADUCCIÓ DE L'ANGLÈS
I DEL FRANCÈS DE
CARLES MIRÓ

BARCELONA 2011

QUADERNS CREMA

TÍTOLS ORIGINALS *Story of a Secret State*
i Mon témoignage devant le monde

Publicat per
Quaderns Crema, S.A.U.

Muntaner, 462 - 08006 Barcelona
Tel. 934 144 906 - Fax 934 147 107
correu@quadernscrema.com
www.quadernscrema.com

© Jan Karski Institute
© 2010 by Éditions Laffont, S.A., París
© de la traducció, 2011 by Carles Miró Jordana
© d'aquesta edició, 2011 by Quaderns Crema, S.A.U.

Drets exclusius d'edició en llengua catalana:
Quaderns Crema, S.A.U.

Aquest llibre ha rebut una subvenció de l'Instytut Książki,
a través del programa de traducció © POLAND

Il·lustració de la coberta, fotografia de Jan Karski.

ISBN: 978-84-7727-496-4
DIPÒSIT LEGAL: B. 8441-2011

AIGUADEVIDRE *Gràfica*
QUADERNS CREMA *Composició*
ROMANYÀ-VALLS *Impressió i relligat*

PRIMERA EDICIÓ *març de 2011*

Sota les sancions establertes per les lleis,
queden rigorosament prohibides, sense l'autorització
per escrit dels titulars del copyright, la reproducció total o
parcial d'aquesta obra per qualsevol mitjà o procediment mecànic
o electrònic, actual o futur—inclouent-hi les fotocòpies i la difusió
a través d'Internet—, i la distribució d'exemplars d'aquesta
edició mitjançant lloguer o préstec públics.

LA DERROTA

La nit del 23 d'agost de 1939, vaig anar a una festa especialment alegre. L'oferia al fill de l'ambaixador portuguès a Varsòvia, el senyor Susa de Mendes. Tenia més o menys la meva edat, vint-i-cinc anys, i tots dos érem bons amics. Tenia cinc germanes precioses i encantadores, a una de les quals jo veia sovint i tenia moltes ganes de tornar-me-la a trobar aquella nit.

Feia poc que havia tornat a Polònia. Després de llicenciar-me per la Universitat de Lvów l'any 1935 i de l'any de servei militar, me'n vaig anar a l'estranger, a Suïssa, a Alemanya i finalment a Anglaterra, dedicat als meus estudis en la molt interessant i erudita matèria de la demografia. Després d'haver passat tres anys en les grans biblioteques d'Europa, treballant en la meva tesi, perfeccionant els meus coneixements de francès, alemany i anglès, i familiaritzant-me amb els costums d'aquests països, la mort del meu pare em va fer tornar a Varsòvia.¹

Tot i que la demografia—la ciència estadística de les poblacions—era, i ha continuat sent, la meva matèria preferida, a poc a poc anava veient clar que la meva capacitat per a l'escriptura d'obres científiques era escassa o nul·la. Vaig anar allargant el moment d'acabar la meva tesi doctoral i la major part de la meva feina va ser rebutjada com a inacceptable. Aquell núvol—que no em preocupava gaire—era l'únic que entelava el meu futur, que d'altra banda veia clar i alegre.²

Aquell vespre l'ambient era despreocupat, festiu i en alguns aspectes d'un humor quasi líric. L'immens saló de l'ambaixada estava decorat amb un estil elegant però una mica massa romàntic. El paper de les parets era d'un blau que estava de moda i que contrastava amb els mobles italians, foscos i seriosos. La il·luminació era tènue i per tot arreu hi havia

gerros ornamentats amb flors de tiges llargues, que afegien la seva aroma als perfums de les dones vestides amb elegància. La companyia era agradable, i aviat van sorgir converses animades i alegres per tota la sala. Recordo algunes coses que es van dir: una defensa acalorada de la bellesa dels jardins botànics de Varsòvia contra la pretesa superioritat dels d'altres llocs d'Europa; intercanvis d'opinió sobre els mèrits de la reestrena d'una obra de teatre famosa, *Madame Sans-Gêne*; tafaneries diverses i les bromes habituals quan algú es va adonar que dos bons amics meus, l'Stefan Leczewski i la senyoreta Marcelle Galopin, s'havien esfumat—un costum que tenien—. De política, amb prou feines se'n va parlar.

Vam beure vi i vam ballar sense parar, sobretot balls europeus, moguts i airosos, primer un vals, després un tango i encabat un vals amb figures. Més tard, Helene Susa de Mendes i els seu germà van fer una demostració de les complexitats del tango portuguès.

Durant la vetllada, vaig concertar unes quantes cites per a la setmana entrant. Per fi vaig aconseguir convèncer la senyoreta De Mendes que jo era indispensable com a guia de Varsòvia. Vaig quedar per dinar i per sopar amb dos amics, en Leczewski i en Mazur. Vaig prometre a la senyoreta Obromska que ens veuríem diumenge vinent i després em vaig haver d'excusar perquè em va venir al cap que era l'aniversari de la meva tia. Havia de telefonar a la senyoreta Galopin per quedar d'acord en l'hora de la nostra lliçó d'equitació.

La festa va acabar tard. Els comiats van ser llargs, i un cop a fora diversos grups van continuar dient-se adéu i fent preparatius per a la resta de la setmana. Vaig arribar a casa cansat però tan ple de plans embriagadors que em va costar d'adormir-me.

Semblava que tot just havia aclucat els ulls quan es va sentir que trucaven a la porta principal. Vaig sortir del llit com vaig poder i vaig començar a baixar l'escala, i, empipat, em vaig afanyar quan els trucs van augmentar de volum. Vaig

obrir la porta d'una revolada. Un policia malhumorat i impacient s'esperava al llindar i em va allargar un paper vermell, va rondinar alguna cosa incomprensible i se'n va anar.

Era una ordre de mobilització secreta. M'informava que havia de sortir de Varsòvia en quatre hores i incorporar-me al meu regiment. Jo era sotstinent d'artilleria i el meu destacament estava aquarterat a Oświęcim,³ just a la frontera amb Alemanya. Alguna cosa en la manera com m'havia arribat l'ordre, o potser per l'hora o pel fet que em desbaratava tants plans, em va fer posar seriós i melancòlic.

Vaig despertar el meu germà i la meva cunyada, que no es van impressionar ni almar gens, i em van fer sentir una mica ridícul per l'aire greu que havia adoptat.

Mentre em vestia i em preparava, vam parlar de la situació. Vam concloure que evidentment només es tractava d'una mobilització molt limitada. Cridaven a les armes a uns quants oficials de reserva per recordar la necessitat d'estar preparat. Em van advertir que no em carregués amb gaire impediment. La meva cunyada va protestar quan vaig voler agafar uns quants jocs de roba interior d'hivern.

—No vas pas a Sibèria—va dir, mirant-me com si jo fos un col·legial romàntic—. Et tornarem a tenir aquí abans d'un mes.

Em vaig animar. Podia ser divertit i tot. Vaig recordar que Oświęcim estava situat al mig d'una extensió esplèndida de camp obert. Jo era un genet entusiasta i em va fer gràcia imaginar-me d'uniforme galopant en un magnífic cavall de l'exèrcit. Vaig ficar amb compte a l'equipatge les meves millors sabates de xarol. Em vaig començar a sentir com si anés a una elegant desfilada militar. Vaig acabar de fer els preparatius amb un humor que era quasi alegre. Vaig comentar al meu germà que era una llàstima de moment que l'exèrcit no volgués vells. Em va dir de tot i em va amenaçar que em rebaixaria els fums a mastegots. La seva dona ens va haver de dir a tots dos que paréssim de comportar-nos com criatures

i que jo m'havia d'afanyar a tenir-ho tot a punt, que ja havia perdut prou temps.

Quan vaig arribar a l'estació de tren, semblava que tots els homes de Varsòvia hi eren. De seguida em vaig adonar que la mobilització era secreta només en el sentit que no s'havia anunciat públicament i no s'havien enganxat cartells. Havien convocat milers d'homes. Vaig recordar un rumor que havia sentit un o dos dies abans: deia que el govern havia volgut ordenar una mobilització total davant de l'amenaça alemanya, però que l'hi havien impedit les advertències dels representants de França i d'Anglaterra. No s'havia de «provocar» Hitler. En aquell moment, Europa encara confiava en la contemporitzaació i la reconciliació. Finalment i de mala gana, es va concedir al govern polonès el permís perquè fes una mobilització «secreta» davant dels preparatius quasi oberts per a l'atac dels alemanys.⁴

Això ho vaig saber més tard. En aquell moment, el record del rumor em destorbava tan poc com la primera vegada que l'havia sentit. Al voltant meu tot era ple de milers de civils que abarrotaven els trens, cadascun amb un «bagul» militar fàcil de reconèixer. Entre ells hi havia centenars d'oficials de la reserva, impecables i animats, n'hi havia que se saludaven de lluny amb la mà i es deien «amic» mentre, ells també, s'entaforaven en el tren. Vaig buscar alguna cara coneguda i, com que no en vaig veure cap, vaig tirar cap al tren.

Vaig haver d'entrar quasi a empentes. Els vagonets estaven plens a vessar; tots els seients estaven ocupats. Els passadissos eren plens d'homes drets i fins i tot els lavabos estaven atapeïts. Es veia a tothom ple d'entusiasme, d'empenta i fins i tot d'alegria. Els oficials de reserva anaven tots arreglats i demostraven un gran aplom; l'humor dels civils era un pèl menys eufòric, com si a la majoria no els fes res haver d'interrompre la seva feina o els seus negocis per sortir en aquella expedició, per més senzilla que semblés. La locomotora va esbufegar, el tren va començar a avançar a pas lent i es va co-

mençar a sentir allò de «Ja ens movem, ja ens movem», que, quan vam sortir de l'estació i vam agafar velocitat, es va convertir en un crit a plens pulmons de pura emoció poca-solta.

Durant el viatge, cada vegada m'impressionava més la serietat d'aquella ocasió. No tenia encara ni la més remota idea que la guerra era un fet imminent, però ja podia veure que allò no era pas una excursió de plaer sinó una mobilització completa. A cada estació afegien vagons al tren, que s'omplien de més tropes, compostes ara principalment per camperols. Eren una mica més formals i semblava que consideraven la probabilitat d'una guerra amb un punt més de realisme. Els nois dels pobles en especial pujaven al tren amb el que ens va semblar que equivalia a la paròdia de determinació adulta i silenciosa i de solució ferma. Però encara es veia a tothom animat i ple de confiança. Tot i que el to s'havia calmat una mica i s'havia de tornar al de «hi ha feina per fer», l'humor estava molt lluny del desànim. Era diferent, esclar, el cas de les dones—les mullers, les germanes i les mares—, que abarrotaven totes les andanes com altres tantes Níobes, es retorçaven les mans, abraçaven els seus homes i provaven d'endarrerir la partida del tren ni que fos un segon més. Els nois, avergonyits, es desprenien amb fermesa dels braços de les seves mares.

—Deixa'm anar, mare—recordo que vaig sentir que deia un noi d'uns vint anys en una d'aquelles estacions—. Aviat podràs venir-me a veure a Berlín.

Amb les llargues parades a cada estació, per enganxar més vagons i admetre més passatgers, el trajecte fins a Oświęcim va durar quasi el doble del que hauria hagut de durar. Quan vam arribar al campament, ja era ben de nit i la calor, la congestió i el cansament per les llargues hores d'anar drets havien afeblit els ànims amb què havíem començat el viatge. Després d'un sopar força bo, tenint en compte l'hora a què havíem arribat, ens vam refer una mica i jo vaig anar a les dependències dels oficials en companyia d'una colla d'ofi-

cials amb qui ens havíem conegut durant aquell desgavell de viatge. No vaig trobar tots els oficials de la nostra divisió. Ja havien enviat a la frontera les dues bateries d'artilleria tirades per cavalls. Al campament només hi quedava la tercera bateria i una de reserva.

Mentre ens dirigíem cap als barracons, vam procurar evitar les qüestions serioses i ens vam limitar a parlar dels assumptes més immediats.

El sotstinent Pietrzak, un estudiant de la Universitat de Cracòvia, va dir que estava mort de cansament. Com jo, la nit passada havia anat a un ball. Ens va donar a entendre que havia sigut una reunió esplèndida i sofisticadíssima. Havia tingut un èxit increïble amb les senyores, tant, que havia hagut de recórrer a subterfugis maquiavèlics per evitar acabar enredat amb unes quantes reines del ball molt persistents. El cas és que era a poques portes de distància de l'entrada de casa seva quan va veure que un policia pujava l'escala. Esgarrifat, va recular pensant quin acte de la seva existència temerària havia atret l'atenció de les forces de l'ordre. Llavors ens va descriure, per a la nostra diversió, l'escena còmica que consistia en l'interval de terror que havia passat esperant que el policia se n'anés, la seva entrada sigil·losa a casa i la seva barreja de consternació i alleujament quan va descobrir que l'únic que passava era que li ordenaven que comparegués en un campament militar i no davant d'un tribunal.

Tots els presents vam negar de seguida el crèdit a aquella història, que va donar peu a una sèrie d'anècdotes semblants sobre la nit passada. Es van esmentar els comentaris que havien fet les dones i els altres parents, ens vam explicar la vida i interessos, i vam començar a teixir uns lligams d'amistat que durarien ben pocs dies.

En Pietrzak, el jove que va explicar la primera història, es va convertir en el meu company fidel. Provenia d'una família influent i la seva feina, en la mesura que ho vaig poder entendre, consistia en alguna cosa nebulosa dins del món de

les finances. Com jo, era molt aficionat als cavalls i a la lectura, i això, unit a les seves ganes d'explicar anècdotes, va fer d'ell el company ideal per a mi durant els dies següents. Vaig descobrir que totes les seves anècdotes estaven compostes segons una mateixa fórmula, invariable i estranya: envoltava un nucli real amb tot d'exageracions còmiques i amb fets totalment inventats.

Vaig tenir l'oportunitat d'escoltar-ne moltes en l'agradable Club d'Oficials d'Oświęcim. La rutina i l'entrenament de l'exèrcit eren més severes que de costum i provocaven força queixes, però no ens esgotaven pas tant per deslluir l'oci dels vespres, i encara teníem prou temps perquè en Pietrzak i jo poguéssim sortir a passejar a cavall pels voltants, sota el cel resplendent i net de núvols de l'estiu polonès.

Costa d'explicar per què, però als vespres, al Club, per una mena de consens mutu, tendíem a esquivar qualsevol assumpte polític que pogués semblar massa polèmic o massa feixuc. I quan ens llançàvem a considerar la nostra posició actual i les possibilitats que teníem, les nostres opinions tendien sempre a confirmar les dels altres i, al final, es concretaven en un optimisme uniforme que servia admirablement per protegir-nos del dubte, la por i la necessitat de pensar amb claredat sobre els canvis complexos que s'estaven produint en la política europea amb una rapidesa que no podíem ni volíem entendre. Sabia que en mi mateix hi havia una inèrcia de pensament que no permetia que la meva ment fes cap esforç per entendre aquella novetat espantosa. La meua manera de viure, passada i present, n'hauria quedat també molt amenaçada.

També hi havia les observacions que havia fet el meu germà durant les hores immediatament posteriors a la mobilització. El meu germà, que era quasi vint anys més gran que jo, tenia una posició important dins del govern i, del meu record, sempre havia format part dels «cercles ben informats».⁵ Les paraules que Pietrzak citava del seu pare, que encara disposava de canals d'informació més autoritzats, ampliaven i

confirmaven les anàlisis fetes pel meu germà. D'altres hi afegien fragments que provenien dels seus parents, dels seus amics i dels seus propis raonaments. Tot aquell material, un cop tamisat, tendia a deixar-nos amb la conclusió que la nostra mobilització no era més que la resposta polonesa a la guerra de nervis dels nazis. Alemanya era dèbil i Hitler només fanfarronejava. Quan s'adonés que Polònia era forta i que estava unida i preparada, es retiraria ben de pressa i ens en podríem tornar a casa. I si no ho feia, aquell petit fanàtic ridícul rebria una lliçó severa de part dels polonesos, i si calia, de part d'Anglaterra i França.

Un vespre el nostre comandant va dir:

—Anglaterra i França no ens faran falta aquesta vegada. Podem acabar-ho sols.

En Pietrzak va comentar amb ironia:

—Sí, comandant, som forts, però... en fi, però... que sempre és agradable anar ben acompanyat.

La nit del primer de setembre, cap a les cinc de la matinada, mentre els soldats de la nostra divisió d'artilleria dormien tranquil·lament, els avions de la Luftwaffe van recórrer la curta distància fins a Oświęcim sense ser detectats i, un cop damunt del nostre campament, van deixar caure una pluja de bombes incendiàries sobre tota la zona. A la mateixa hora, centenars de tancs moderns i potents van travessar la frontera i van llançar una formidable pluja d'obusos sobre les ruïnes flamejants.

L'extensió de la mort, destrucció i desorganització d'aquell foc combinat durant tres hores va ser increïble. Quan vam ser capaços de recuperar una mica la presència d'ànim per veure en quina situació estàvem, se'ns va fer evident que no estàvem en condicions de presentar cap forma autèntica de resistència. Així i tot, miraculosament, unes quantes bateries havien aconseguit aguantar prou estona per llançar alguns trets en la direcció dels tancs. Cap al migdia, dues bateries de la nostra artilleria havien deixat d'existir.